Ahmed Faruk Ergün

Türkiye’de ve Almanya'da Siyasal Kültür ve Liderlik

AÇILIM KİTAP

AHMED FARUK ERGÜN 1998 Almanya doğumlu. Aslen Ordulu. Lise öğrenimini Almanya'da tamamladıktan sonra üniversite tahsili için Türkiye'ye geldi ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Yüksek Lisans tezinde Almanya'dan Türkiye'ye doğru gerçekleşen tersine beyin göçü fenomenini ele aldı. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde liderlik sosyolojisi konulu doktora tezini tamamladı. Almanca, İngilizce ve Arapça bilen Ergün, yurt dışında birçok araştırma yaptı.

Açılım Kitap
Bereketzade Mah. Okçu Musa Cad. No: 11/3
Beyoğlu-İstanbul
Tel: 0212 293 90 41
www.pinaryayinlari.com
Yayınevi Sertifika No: 45508
copyright 2026 © açılım kitap

Türkiye'de ve Almanya'da Siyasal Kültür ve Liderlik
Ahmed Faruk Ergün

ISBN 978-605-9608-39-8
Açılım Kitap: 137
İnceleme Araştırma: 1

Birinci Baskı Haziran 2026

EDİTÖR Ahmet Yasin
KAPAK Ömer Faruk Yıldız
SAYFA DÜZENİ kitapmizanpaj.com

BASKI MCZ Ajans
bilgi@mczajans.com
Sümer mahallesi. 24/6 sokak. No: 4 Murat Erdemirler
Sitesi-Zemin Kat Zeytinburnu/ İstanbul
Sertifika No: 48855

Açılım Kitap Pınar Yayınlarının tescilli markasıdır.

Ahmed Faruk Ergün

TÜRKİYE'DE VE ALMANYA'DA SİYASAL KÜLTÜR VE LİDERLİK

AÇILIM KİTAP

İçindekiler

ÖNSÖZ 9
GİRİŞ 13

BİRİNCİ BÖLÜM
LİDERLİK, İKTİDAR VE OTORİTE 27
Liderlik ve Otorite 29
Sosyal Psikoloji, Örgüt Sosyolojisi ve
Siyaset Sosyolojisi 31
Toplum ve Lider Arasındaki Diyalektik İlişki 34
İbn Haldun, Machiavelli ve Gramsci 34
Sosyoloji Tarihinde Liderlik Meselesi 36
Weber ve Sonrasında Liderlik Olgusu 40
Patrimonyalizm ve Yeni Kavramlaştırmalar 48

İKİNCİ BÖLÜM
ALMANYA'DA KARİZMATİK LİDERLİK 53
Alman İmparatorluğu'nun Kuruluşu 54
Weimar Cumhuriyeti ve Liderlik Krizi 57
İkinci Dünya Savaşı Sonrası Almanya'sında Liderlik 62
Günümüz Almanya'sında Liderlik 69

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KARİZMATİK LİDERLİK 71
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Liderlik Olgusu 73
Erken Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası 76
Çok Partili Hayatta Liderlik Örnekleri 80
Günümüz Türkiye'sinde Karizmatik Liderlik 92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İKİ ÜLKEDE KARİZMA VE KURUMSALLIK 97
Sosyoekonomik ve Demografik Değişkenler 102
Faktör Analizi ve Liderlik Tasavvuru 126
Liderlik Tipolojileri 132
Kökene Göre Liderlik Beklentisi 134
Kökene Göre Karizmatik Liderlik 137
Kökene Göre Otoriter Liderlik 138
Kökene Göre Katılımcı-Demokratik Liderlik 139
Kökene Göre Yasal-Rasyonel Liderlik 141
Sosyodemografik Belirleyiciler ve Liderlik Beklentileri 145
Cinsiyet ve Kültürel Kodlar Makası 145
Kuşakların Dönüşümü ve Karizma-Rasyonalite Gerilimi 147
Siyasi Kimliğe Göre Liderlik Beklentisi 148
Kimliğe Göre Karizmatik Liderlik 151
Kimliğe Göre Otoriter Liderlik 152
Kimliğe Göre Katılımcı-Demokratik Liderlik 154
Kimliğe Göre Yasal-Rasyonel Liderlik 156
Siyasi Parti Tercihine göre Liderlik 160
Siyasi Parti Tercihine Göre Karizmatik Liderlik 162
Siyasi Parti Tercihine Göre Otoriter Liderlik 165
Siyasi Parti Tercihine Göre Katılımcı-Demokratik Liderlik 167
Siyasi Parti Tercihine Göre Yasal-Rasyonel Liderlik 169
Partilere Göre Liderlik Beklentisi 173
Partilere Göre Karizmatik Liderlik 175

Partilere Göre Otoriter Liderlik.....176
Partilere Göre Katılımcı-Demokratik Liderlik.....177
Partilere Göre Yasal-Rasyonel Liderlik.....178
Siyasi Kimlik ve Partiler Arası Uyum Karşılaştırması.....182
Türk ve Alman Toplumunda Liderlere Bakış.....185

SONUÇ.....197
KAYNAKÇA.....209
EKLER.....215
DİZİN.....221

ÖNSÖZ

Liderlik olgusu, insanların gündelik hayatını derinden etkilemesine rağmen, Türkçe literatürde yeterince çalışılmadığını yaptığım araştırmalar sonucunda gördüm. Bunun aksine ABD'de veya Almanya'da liderlik olgusunun çok geniş bir çerçevede ele alındığını hatta olgu odağında müstakil alanların geliştiğini gördüm. Bu durum liderliği incelememi sağlayan temel motivasyonlardan biri oldu.[1]

Doktora tezi için konu arayışım sürerken liderliğin Türkiye ve Almanya'daki konumlarını ve etkilerini tespit eden karşılaştırılmalı bir analizin iyi olabileceğini düşündüm. Ayrıca saha araştırma verileri üzerinden iki toplumu karşılaştıran sosyolojik bir çalışma, alana katkı sağlaması açısından da bir ihtiyaç kabul edilebilirdi. Kendi kimliğimi de yansıtacağı ve teze özgün bir kaktı sağlayacağı için Almanyalı Türklerin bu karşılaştırmaya dâhil edilmesinin isabetli olacağına inanarak danışmanım Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın ile istişare ettim. Oldukça verimli geçen bu sürecin neticesinde ortak bir karara varmamız uzun sürmedi. Türkiye'de ve Almanya'da liderliğin nasıl algılandığı ve hangi tutum ve kabuller üzerinden üretildiği temel sorularına bağlı olarak üç örneklem grubuna anket yapmaya karar verdik. Türkçe ve Almanca hazırlanan anketler Türkiye'de ve Almanya'da seçmen statüsündeki vatandaşlara uygulandı.

1 Elinizdeki kitap *Türkiye'de ve Almanya'da Siyasal Kültür ve Liderlik* isimli doktora tezinden hareketle oluşturuldu. Tezde faktör, varyans, lojistik regresyon, korelasyon correspondence ve network analizleri yapıldı. Çalışmanın esere dönüşmesi sürecinde tüm bunları tek tek göstermek yerine doğrudan sonuçlara genel hatlarıyla yer verildi ve liderlik olgusunun nasıl anlaşıldığı belirgin hâle getirilmeye çalışıldı.

Bu çalışma, nicel yöntem ve istatistik teknikleri üzerinden elde edilen saha verilerinin organize edildiği bir saha araştırmasına dayanıyor. Ancak iki ülkenin tarihi ve siyasal kültürünün değerlendirilmesinin tarihsel ve toplumsal gerçekliği bütünlüklü şekilde görme anlamında katkı sağlayacağı düşünüldü. Elbette Türk ve Alman siyasal tarihi başlı başına pek çok detaya sahip. Burada liderlik ve özellikle de karizmatik liderlik sınırlarında kalındı. Türk ve Alman siyasal tarihinde bazı liderlere yer verilip bazılarına yer verilmemesi, dönem, süre ve toplumsal hafızaya etkiler üzerinden bir tercih şeklinde gelişmiştir. Daha fazla isme, olaya ya da dönem etkisine yer ayrılmaması, çalışmanın nicel temelli olmasıyla da ilgilidir.

Bu konuyu çalışmaya karar verdiğim andan itibaren, bilgisinden her daim faydalandığım ve neredeyse haftanın her günü yanına uğrayarak ilerlememi paylaştığım danışmanım Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın'a şükranlarımı sunarım. Hoca'mın desteği ve rehberliği sayesinde bu çalışma 1,5 yıl gibi kısa bir sürede tamamlandı. Bu süreçte kendisinden sadece akademik bilgi anlamında değil; çalışma ahlakı, hoca-öğrenci hukuku ve abi-kardeş ilişkisi konusunda da pek çok şey öğrendiğimi söyleyebilirim.

Yoğun bir mesai gerektiren araştırmalar elbette ki birçok ismin yönlendirmesi ve yardımı ile tamamlanabilir. Hem Türkiye'de hem de Almanya'da tezin ampirik altyapısının oluşmasına katkı sağlayan, destek olan, fikirlerini ve eleştirilerini esirgemeyen tüm siyasetçilere; başta İslam Toplumu Millî Görüş (IGMG) yöneticileri olmak üzere tüm sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerine müteşekkirim.

Bununla birlikte hayatımın her aşamasında desteklerini ve dualarını daima yanımda hissettiğim, evlatları olmaktan gurur duyduğum kıymetli babam Kemal Ergün'e ve değerli annem Zübeyde Ergün'e minnettarım. Ayriyeten her zaman tecrübesinden faydalandığım ve düşüncelerine değer verdi-

ğim kıymetli abim Hasan Basri Ergün ve ailesine şükranlarımı sunarım.

Yeterlilik sınavına hazırlanırken hayatımı birleştirdiğim, doktora öğreniminin getirdiği strese evliliğimizin ilk gününden itibaren her daim katlanan ve her açıdan en temel motivasyon kaynağım olan refikam, kıymetli eşim Berra Ergün'e sonsuz teşekkürler.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca birlikte yaşama zorunluluğu, doğal olarak hiyerarşik yapıların ve bunların en üstündeki otorite sahibi liderlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsan, başkalarıyla birlikte yaşamaya ihtiyaç duyan bir varlıktır. Sosyal hayat ise insanların diğer insanlarla birlikte yaşamaya katkı sağladığında gelişebilen bir alandır. İnsanların bir arada yaşama zorunluluğu, güç ilişkilerini de ortaya çıkarmaktadır. Böylece diğerlerinden daha güçlü olan ve sözü diğerlerinden daha çok dinlenen bir liderin ya da yönetici grubun oluşması da her toplumda karşılaşılan bir durumdur. Dolayısıyla liderlik tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylenebilir (İbicioğlu, 2009, s. 2). Hâl böyle olunca liderliğin çeşitli tanımları da yapılmıştır. Bazı kuramcılara göre liderlik, toplumsal bir hareketin merkezinde olmak anlamına gelirken (Cooley, 1902), diğerlerine göre amaç, kültür, strateji, kimlik ve ulusal değerler gibi konularda örgütü yönetme ve geleceği yönlendirme süreci biçiminde tanımlanabilir (Sullivan ve Harper, 1996).

Liderlik olgusu insan hayatında çok önemli bir yerde durduğu için bu konuda farklı araştırmalar yapılmıştır. Bu bağlamda birçok disiplinin sentezi başka bir ifadeyle disiplinler arası bir olgu olan liderlik; sosyal psikoloji, siyaset bilimi, işletme, örgüt sosyolojisi ve siyaset sosyolojisi gibi alanlarda birçok yönden ele alınmaktadır. Öyle ki sadece son altmış yılda liderlik olgusunu ve tipolojilerini tanımlamak için altmış beş farklı sınıflandırma yapılmıştır (Çelik, 2023, s. 92). Buna ilaveten liderlik her ne kadar toplumsal bir olgu olsa da bireysel yönleri de mevcuttur. Bireyler, kendi tecrübelerine

ve arzularına göre liderliği şekillendirebilmektedir. Bu durum da liderlik olgusu ile ilgili genelgeçer bir tanımın yapılmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Liderlik, insanların gündelik hayatında son derece önemli bir yer teşkil etse de liderlik sosyolojisi Türkçe literatürde henüz bağımsız bir çalışma alanı kabul edilmemektedir. Yapılan çalışmalar ise son derece sathi ve sınırlıdır. Buna karşılık ABD'de "sociology of leadership", Almanya'da ise "führungssoziologie" adlı müstakil alanlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

İlerleyen sayfalarda da görüleceği üzere liderlik birçok alanın katkı sağladığı ortak bir konu kabul edilmektedir. Bazı düşünürler liderliğin ortaya çıkışına ve etkisine odaklanırken, bazıları liderlik ve otorite arasındaki ilişkiye vurgu yapmakta ya da gündelik hayatta liderliğin etkilerine yönelmektedir. Konuyla ilgili çeşitli fikirler ortaya atılsa da ne yazık ki bunların çoğu konudan sadece bahsetmekle sınırlı kalmaktadır. Weber ve Sennett gibi önemli düşünürlerin fikirleri liderlik sosyolojisi literatüründe yer alsa da siyaset sosyolojisi çerçevesinde liderlik sosyolojisine ilişkin çok az sayıda kapsamlı araştırma bulunmaktadır. Hatta araştırmaların çoğu Weber'in "karizmatik otorite" ideal tipi üzerinden oluşturduğu teoriye somut örnekler vermekten ibarettir. Bu bağlamda, elinizdeki incelemenin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu çalışma sadece geleneksel bir liderlik sosyolojisi araştırması olma iddiasının ötesinde liderlikle toplum arasındaki ilişkiye odaklanmakta ve iki farklı toplumdaki üç farklı grubun (Türkiye, Almanya ve Almanyalı Türkler) ürettiği liderlik tipolojilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece nicel verilere dayanarak hem bir teorinin bir toplumun analizine uygulanması hem de iki toplumun ürettiği liderlik tipolojilerinin karşılaştırılması açısından literatüre önemli bir katkı sağlanacağı umulmaktadır.

***

Liderlik, sosyal bilimlerde ilgi çeken bir konu olmaya devam etmektedir. Sosyal psikolojide liderlik ve grup ilişkisi ele alınırken, örgüt sosyoloji örgütlü yapılarda ast-üst ilişkisine odaklanmaktadır. Siyaset sosyolojisinde liderlik, siyasal partiler ve devlet liderliği bağlamında iktidar ve otorite ilişkileri çerçevesinde ele alınmaktadır. Lider-toplum ilişkisi, en geniş açıdan siyaset sosyolojisi alanında çalışılmaktadır. Modernleşme kuramları, toplumların rasyonelleşme sürecine paralel olarak liderlik olgusunun yasalarla sınırlandırılacağını varsaymaktadır. Buna göre öncesinde metafizik anlam yüklenen ve kurtarıcı kabul edilen liderler, rasyonelleşmeyle beraber hukuki-bürokratik bir sınırlandırmaya tabi tutulacak ve böylece lider değil hukuki sistem ön planda olacaktır. Ancak bu tespitin 20. yüzyılda ne kadar karşılık bulduğu da tartışmalıdır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde bakıldığında, modernleşme kuramlarının aksine bireyler hukuki-bürokratik sınırları çizilmiş bir lider yerine "güçlü lider" arzular duruma gelmiştir. Avrupa ülkelerindeki liderlik krizi ve Ortadoğu'daki savaşlar sebebiyle güçlü ve caydırıcı bir lider ihtiyacı, dünyanın pek çok yerinde "güçlü lider" tipolojilerine duyulan özlemin canlanmasına yol açmıştır.

Elinizdeki inceleme, Türkiye'de liderliğin karizmatik bir meşruiyet kaynağı olduğu, Almanya'da ise rasyonel-bürokratik bir işlev olarak kabul edildiği hipotezinden yola çıkmaktadır. Liderlik kültürleri ve tarihleri aynı olmayan toplumlarda tabiatıyla farklı şekilde tanımlanmaktadır. Türkiye gibi uzun bir imparatorluk tecrübesinden sonra yüzyılı aşan Cumhuriyet tecrübesi yaşamış bir toplumda liderliğin meşruiyet kaynaklarının Avrupa ülkeleriyle aynı olması beklenmeyebilir. İşte tam bu noktada liderlik sosyolojisinde karşılaştırmalı incelemelerin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmada da liderlik sosyolojisi kapsamında Türkiye ile Almanya karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir.

Kişinin sosyalleştiği siyasi kültür, sosyoekonomik düzeyi ve içinde bulunduğu ülkenin tarihsel ve toplumsal bağlamı liderlik beklentilerini ciddi anlamda etkilemektedir. Liderlik konusunda Türkiye için kişisel karizma ve "baba figürü" (*paternalizm*) metaforu ön planda olduğu iddia edilirken, Almanya için özellikle tarihsel travmalar (Weimar Cumhuriyeti'ndeki liderlik krizi ve Hitler tecrübesi) sebebiyle rasyonel-bürokratik sistem tarafından sınırlandırılmış anti-otoriter liderlik tipolojisinin benimsendiği ileri sürülmektedir. Bu araştırma, iki ülke açısından liderlik beklentilerinin ve algılarının zihinsel haritalarını anlamak ve anlamlandırmak için karşılaştırmalı bir çalışma biçiminde hazırlanmıştır. Türkiye'de yaşayanlar, Almanya'da yaşayan Almanlar ve Türkler şeklinde üç örneklem grubundan elde edilen veriler, liderlik anlayışları açısından kıyaslanmıştır.

Eserin temel amaçlarından biri de kuşkusuz liderlik tipolojilerini oluşturan temel faktörleri tespit etmek ve Alman ve Türk toplumları ile Almanyalı Türkler tarafından hangi liderlik tipolojilerinin üretildiğini ve benimsendiğini ortaya çıkarmaktır. Karşılaştırmalı bir yöntem benimsenerek, toplumlar arasındaki farklılıklarda ve dolayısıyla liderlik bileşenlerinde özellikle hangi değişkenlerin ve faktörlerin baskın rol oynadığının tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın araştırma soruları şöyle sıralanabilir:

- Türk ve Alman toplumlarında toplum-lider ilişkisi nasıl kurulmakta, üretilmekte ve farklılaşmaktadır?
- Türk ve Alman toplumlarında otoriteye ve liderliğe itaatin temel kültürel/psikolojik/sosyolojik bileşenleri nelerdir?
- Türk ve Alman toplumlarının liderlik tipolojileri hangi niteliksel özelliklere bağlı olarak birbirinden farklılaşmaktadır?
- İki kültür tecrübesine sahip Almanyalı Türkler sosyolojik açıdan ne tür liderlik tiplerini üretmektedir?

İkincil verilere odaklanmayan her nicel araştırmadaki gibi burada da en önemli sorun verilerin nasıl toplanacağıydı. Hâliyle çalışmayı yapabilmenin belki de en zor yönü, saha araştırması süreci olmuştur. Nitekim öncelikle iki farklı toplumda, üç örneklem grubuna uygulanabilecek bir soru formunun hazırlanması gerekmiştir. Bu bağlamda, liderlik olgusu gibi soyut bir konuyu, somut bir şekilde ele alacak ve iki dilde de anlaşılabilir olabilecek bir anket hazırlanmıştır. Anketin uygulanabilirliğini ve geri dönüşleri takip etme açısından, Almanya'da doğmuş ve üniversite öğrenimini Türkiye'de tamamlamış bir kişi olarak iki dile hâkim olmam süreci kolaylaştırmıştır. Böylece, soru formu hazırlanırken, İngilizcenin yanı sıra Türkçe ve Almanca literatürde ön plana çıkan liderlikle ilgili ölçekler esas alınmış ve literatürde karşılık bulan liderlik kuramlarına göre bir anket hazırlanmıştır. Dolayısıyla, geliştirilen anketin aslında üç literatürde de karşılık bulan ölçeklerden oluştuğunu söylemek gerekir.

Her iki ülkenin kendine has sosyodemografik özelliklere ve kültürel geçmişlere sahip olması sebebiyle, iki ülkede yürütülen araştırmada bazen benzer bazen de farklı problemlerle karşı karşıya kalınmıştır. Surveymonkey programı üzerinde hazırlanan çevrim içi anket, her iki ülkede yaklaşık 50'şer katılımcının katıldığı bir pilot çalışmada test edilmiştir. Bunun sonucunda ankette bazı revizeler gerekli görülmüştür. Anket, son hâlini aldıktan sonra önce Türkiye'de, daha sonra da Almanya'da çevrim içi bir şekilde katılımcılara ulaştırılmıştır. Türkçe anket Türkiye'de, Almanca anket ise Almanya'da Almanlara ve Almanyalı Türklere uygulanmıştır. Bu bağlamda 346 Alman, 394 Almanyalı Türk ve 1000 Türk olmak üzere toplam 1740 katılımcıya ulaşılmıştır. Ancak her araştırmada karşılaşılabileceği gibi gibi, örneklem özelliklerine uygun olmayan ve anketi sonuna kadar doldurmayan katılımcılar analize dâhil edilmemiştir. Dolayısıyla analizlere 301 Alman, 305 Almanyalı Türk ve 809 Türk olmak üzere, toplam 1415 katılımcı dâhil edilmiştir. Araştırmanın en büyük zorluğu; üç

ayrı örneklem grubu için bağımsız saha çalışmaları yürütmek ve analiz aşamasında üç farklı veri setini ileri düzey istatistiksel testlerle karşılaştırmalı olarak incelemek olmuştur.

Türkiye'de veri toplama sürecinde karşılaşılan temel engel, kişilerin tedirginliği ve çekinceleri olmuştur. Zira kişilerden çoğunlukla çalışmanın akademik kapsamından ziyade, "siyasi" bir çalışma olması yönünde tedirginliklerini gösteren geri dönüşler aldım. Örnekleme dâhil olan bireylerin bir kısmı mevcut siyasi konjonktürün oluşturduğu kaygılar sebebiyle araştırmaya katılım konusunda tereddüt etmişlerdir. Özellikle DEM Parti seçmenlerinde bu tereddüt daha fazla öne çıkmıştır. Bir kısmı da (Cumhuriyet Halk Partisi-CHP- kanadındaki gibi) akademik çalışmalara daha mesafeli ve kapalı bir tutum sergilediğini dile getirmiştir. Bu algıyı kırmak için, kurumsal kanallardan ziyade sosyal medya ağları ve yüz yüze kurulan birebir temaslar üzerinden bir güven ilişkisi tesis etmeye çalıştım. Bütün siyasal partilerde önemli görevlerde bulunan siyasetçilere ve yöneticilere ulaşmayı amaçladım. Yoğun ve yorucu bir ikna sürecinin ardından, kişisel referansların da devreye girmesiyle amaçlanan örneklem sayısına ulaşabildim.

Türkiye'deki araştırmaya kıyasla, Almanya'daki saha araştırmasında farklı bariyerlerle karşılaştım. Gatekeeper (aracı) görevini üstlenen çoğu isim, korona salgını sonrası dönemde genel bir anket yorgunluğu ve veri paylaşımına yönelik mesafenin oluştuğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla bu durum, Almanya'daki araştırma sürecini zorlaştıran ilk etken olmuştur. Türkiye'nin aksine, Almanya'da yürütülen saha araştırmasında sosyal medya üzerinden zannettiğimin aksine çok sayıda katılımcıya ulaşamadım. Bu sebeple Surveycircle gibi programlara ve özellikle de Facebook'ta anket paylaşma gruplarına üye olmak zorunda kaldım. Ne yazık ki bu mecralardan toplamda 4-5 kişi araştırmaya dâhil oldu. Buna ilaveten katılımcıların anketin detaylarına, veri güvenliğine ve uygulama süresinde (ortalama 8 dakika olmasına rağmen) aşırı hassasiyet göstermesi, önceden belirlenen bazı kotalara

ulaşılmasını imkânsız kılmıştır. Bu zorlukların karşısında tek çözümün potansiyel katılımcılarla birebir iletişime geçerek araştırmaya dâhil etmek olduğunu düşündüğüm için yaklaşık iki haftalık bir süre için Almanya'ya gittim. Bu ülkede bizzat yürüttüğüm saha araştırması boyunca özellikle gatekeeperlarla görüştüm. Söz konusu aracılar, siyasi parti temsilcileri, sivil toplum kuruluşu temsilcileri, akademisyenler ve işverenlerden oluşmaktadır. İslam Toplumu Millî Görüş (IGMG) teşkilatının bölgedeki siyasi partiler ve Alman sivil toplum kuruluşları ile geniş iletişim ağı, araştırmanın önündeki kapıları açan temel unsur olmuştur. Buna ilaveten SPD, CDU ve AfD'deki üst düzey yöneticilerle anketin yayılması için görüşme fırsatı buldum. Bu tür gatekeeperlara ilaveten komşuluk ilişkileri ve WhatsApp'taki site grupları çok sayıda kişinin araştırmaya katılmasını sağlamıştır. Bu sürecin sonucunda eksik olan katılımcılar da bulunarak, önceden hedeflenen sayıya ulaşılmıştır.

Çalışmada sınanan hipotezlerde özellikle toplum-lider ilişkisine, sosyodemografik değişkenlerin liderlik beklentisi ve algısı üzerindeki etkilerine, bireyin siyasal eğilimlerinin liderlik kabullerini nasıl oluşturduğuna ve üç örneklem grubu arasındaki farklara ve sebeplere odaklanılmıştır. Hipotezler sınanırken, bulgulardan elde edilen sonuçların tamamı, ilişkiler dâhilinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın hipotezleri şöyle sıralandı:

- Toplumların otoriteye ve dolayısıyla lidere bağlanmasının temel sebebi güven ve korku duygusudur.
- Liderlik, toplumsal olarak üretilen olgudur.
- Liderlik olgusu ve otorite algısı toplumsal krizler ve siyasal kültürce üretilir
- Alman toplumu daha Batılı demokrasi ve bürokrasi tecrübesini yansıtırken, Türk toplumu daha çok karizmatik ve ideolojik lider tipolojisine sahiptir.

- Almanya'da yaşamalarına rağmen, Almanya'daki Türkler liderlik beklentisi ve algısı açısından Türk toplumuna daha yakındır.
- Her iki toplumda da muhafazakâr kesim daha lider odaklı bir bakış açısına sahiptir

***

Bu araştırmanın kuramsal omurgası Weber'in geliştirdiği üçlü otorite tipolojisi (karizmatik, geleneksel ve yasal-rasyonel) üzerine inşa edilmektedir. Weber'e göre karizmatik liderlik, olağanüstü dönemlerin bir ürünüdür; kriz dönemlerinde karizmatik lidere toplum tarafından metafizik bir anlam yüklenir ve lider kurtarıcı kabul edilir. Aynı zamanda olağanüstü dönemlerde karizmatik liderlere ihtiyaç duyulmaktadır. Weber'e göre rasyonel otoritenin hâkim olduğu modern toplumlarda karizmatik otorite sürekli olarak var olamaz. Çünkü karizmanın rutinleşmesi ve yasal işleyişin hâkimiyeti gerekmektedir. Ona göre karizmanın yasal-rasyonel bir kurumsallaşma evresine geçebilmesi için "olağan" döneme geçiş şarttır. Bu çalışma kapsamında, Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'de siyasi, ekonomik ve toplumsal krizlerle şekillenen olağan hâle geçememe durumunun liderliğe dair bakışı ve kabulleri nasıl şekillendirdiği tartışılmıştır. Darbeler, ekonomik krizler ve bölgesel çatışmaların tarihsel olarak karizmayı yeniden üretme potansiyeli ve bu durumun karizmayı ideolojiler üstü bir meşruiyet "ön koşulu" hâline getirip getirmediği araştırmanın temel odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırma, iki yüzyılı aşan bir modernleşme tecrübesine sahip Türkiye'de karizma olgusunun rasyonaliteyi ikame eden bir unsur olarak işlev görüp görmediğini ve neden Almanya'dan farklı bir kurumsallaşma modeline sahip olduğunu Weberyen bir çerçevede analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Almanya'nın, bir Batı Avrupa ülkesi olması ve kendi tarihsel tecrübesi dolayısıyla lider odaklı değil, bürokratik oto-

ritenin hâkimiyetinde sistem odaklı bir anlayış benimseyen toplumsal yapıya sahip olduğu varsayılmaktadır. Genel varsayıma göre Türkiye'de liderlik, sistemi şekillendirebilen bir üst mecra iken; Almanya'da ise işleyen bürokratik sistemin bir parçası şeklinde işlev görmektedir. Bu kabullerden hareketle bu çalışmada Alman toplumunda liderlerin meşruiyet kaynağı tartışılmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Weimar Cumhuriyeti'ndeki otorite krizi ve ardından gelen Nazi iktidarı ve Hitler tecrübesi, İkinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgiden sonra otoritenin tek elde toplanmasını engelleyen rasyonel-bürokratik sistemin inşasına zemin hazırlamıştır. Bahsi geçen olaylar, bugünkü Almanya'yı anlamak açısından önemlidir ve irdelenen tartışmayı derinleştirmek amacıyla tarihsel bir perspektifle ele alınmıştır. Federal yapı, eyalet sistemi ve koalisyon geleneklerinin lideri sınırlandıran etkileri; liderlik figürünün geniş yetkili bir otorite aracından ziyade, hukuki-bürokratik bir "işlevsel pozisyona" dönüşme süreci araştırmanın temel izleklerinden biridir. Ancak Almanya'nın siyasi konjonktürünü de açıklayabilmek için Habermas'ın "müzakereci demokrasi" kavramının kullanılması kaçınılmazdır. Ona göre demokratik bir toplumun oluşması sadece bürokratik bir sistemin işleyişinden ibaret değildir. Esas demokratikleşme, gündelik hayat gerçekliğinde sivil kamusal alanda insanların karşılıklı katkılarıyla gerçekleşebilir. Habermas'ın bir ideal olarak ileri sürdüğü istişare ve hesap verebilirlik meselelerini içeren müzakereci demokrasi anlayışı, özellikle tahakküm aracı olarak gördüğü siyasi alanın sivilleşmesi ile mümkündür. Ona göre Alman toplumunda kararı tahakküm aracı konumundaki lider değil, toplumla istişare eden müzakereci lider figürü vermektedir. Ancak bu durumda karar alma mekanizmalarında bir hantallığın ortaya çıktığı bir gerçektir. Bununla birlikte Habermas'ın tutumu ileri sürdüğü düşüncelerin son derece idealist olması ve makrodan ziyade mikro ilişki-etkileşim alanına odaklanması sebebiyle eleştirilmiştir. Alman siyasal kültürünü değerlendirirken müzakereci demokrasi anlayışına ilaveten Schmitt'in "istisna hâli" kav-

ramına da yer verilmiştir. Ona göre asıl iktidar, istisna hâlinde karar verebilmekten ibarettir (Kaya, 2010, s. 378). 2021 yılında iktidar olan ve çeşitli partilerin koalisyonundan oluşan Scholz hükûmetinin, birçok konuda karar verememesi bu anlayış çerçevesinde değerlendirilebilir. Schmitt'in öngördüğü kararlılığı gösterememesi sebebiyle söz konusu hükûmet, 2025 yılındaki erken seçim neticesinde görevden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu çalışmada bir tarafta Türk toplumunun lider odaklı, diğer tarafta da Alman toplumunun sistem odaklı olduğu varsayımı veriler dolayısıyla sorgulanıp tartışıldıktan sonra, Assmann'ın tarihsel figürlerin kültleşme eğilimi ve toplumsal kutuplaşmaya katkısı varsayımı da değerlendirilmiştir.

Araştırmanın örnekleminin Türkler, Almanlar ve Almanyalı Türklerden oluşması, liderlik konusunda farklı anlayışları ve pratikleri bulunan iki toplumdan etkilenen Almanyalı Türklerin liderlik algısının araştırılmasına imkân tanımaktadır. Böylece araştırmanın en özgün teorik katkılarından biri ortaya çıkmaktadır. Almanyalı Türkler, Stuart Hall'ın "diaspora kimliği" teorisine uygun olarak iki toplumdan etkilenmekte ve bazen melez kimliğe yakın özellikler göstermekte, bazen de otoriter liderlik tipolojilerindeki gibi iki toplumdan ayrışarak bunlardan bağımsız bir uç noktayı temsil etmektedir. Almanyalı Türklerin diğer örneklem gruplarına göre otoriter liderlik hakkında daha olumlu bir tutum sergileme potansiyeli, azınlık toplulukların otoriteyi ontolojik bir "güven limanı" şeklinde kodlama eğilimi üzerinden tartışılmıştır. Ayrıca Almanyalı Türklerin hangi konularda Alman toplumuna ve hangi konularda Türk toplumuna yakın durduğu analiz edilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, diasporadaki kimliğin liderlik algısında bir "köprü" mü yoksa bağımsız bir "kutup" mu teşkil ettiği sorusuna kuramsal ve istatistiksel bir cevap aramayı hedeflemektedir.

***

İnsanların liderlik algılarını etkileyen birçok değişken vardır. Bunların en önemlileri arasında cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir düzeyi gibi sosyoekonomik ve demografik değişkenler sayılabilmektedir. Kültürel kodların ve siyasi tercihlerin yanı sıra sosyoekonomik değişkenlerin liderlik algısındaki etkisini bazı düşünürler ele almıştır. Bu bağlamda Marx, otoriteyi üretim araçlarına sahip olma üzerinden okurken, Weber tarihsel ve toplumsal değişimde ortaya çıkan zihniyet, tutum ve pratikler sınırlarında anlamakta ve tipleştirmektedir. Ona göre otorite tiplerinden karizmatik otorite, olağanüstü dönemlerde toplumun kurtarıcı beklentisi odağında ortaya çıkmaktadır. Weber'in bu tespitine uygun bir şekilde ekonomik güvencesizlik içerisindeki bireylerin, rasyonel sisteme güven duymadıkları ve metafizik bir anlam yüklenen "kurtarıcı" karizmatik lidere yöneldikleri varsayılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada alt gelir gruplarının liderliği bir güvenlik limanı ve kurtarıcı işleve sahip bir olgu olarak kodlayıp kodlamadıkları da araştırılacaktır. Buna karşılık, mevcut ekonomik sermayeyi koruma ve sürdürme motivasyonuna sahip üst gelir gruplarının, hesaplanabilirlik sağlayan yasal-rasyonel bir sistem ve bu sınırlar dâhilinde hareket eden bir liderlik tipolojisini ne ölçüde talep ettikleri analiz edilmiştir.

Amerikalı işlevselci siyaset bilimci Martin Lipset, bireylerin eğitim seviyesi düştükçe otoriteye duydukları eğilimin arttığını ileri sürmektedir (Lipset, 1960, s. 107). Almanya'da ve Türkiye'de eğitim durumuna göre farklı lider tiplerine yüklenen anlamın değişeceği düşünülmektedir. Dolayısıyla araştırma kapsamında eğitim, yaş, gelir ve cinsiyetin bireylerin liderlik beklentisi ve algısını ne ölçüde etkilediği test edilmiştir.

Gelir ve eğitim düzeyi ile en önemli değişkenlerden biri şüphesiz ki cinsiyettir. Bu çalışma kapsamında; üç farklı örneklem grubunda rasyonel-demokratik liderlik ile otoriter liderlik taleplerinin cinsiyet kırılımında nasıl farklılaştığı de-

İnsanlığın bir arada yaşama zorunluluğu, tarih boyunca güç ilişkilerini ve liderlik olgusunu gündelik hayatın merkezine taşımıştır. Ancak liderlik, her toplumda aynı şekilde işleyen zamandan ve mekândan bağımsız evrensel bir mekanizma mıdır; yoksa toplumların kolektif hafızalarında, kültürel ve tarihsel bir zemin üzerinde mi inşa edilir? Bir toplumu lider ya da bir diğerini sistem odaklı kılan asıl dinamikler nelerdir?

Ahmed Faruk Ergün *Türkiye'de ve Almanya'da Siyasal Kültür ve Liderlik* isimli çalışmasında, temelde bu sorulara cevap arıyor. Türkiye, Almanya ve iki kültürün kıskacındaki Almanyalı Türkler olmak üzere üç farklı örneklem grubunun liderlik algısını, beklentilerini ve otoriteyle kurdukları bağları karşılaştırmalı şekilde ele alıyor. Ulus devlet inşasından diasporanın derinliklerine uzanan bu araştırma, siyasal kültürün liderlik tipolojilerini nasıl ürettiğini gözler önüne seriyor. Liderliğin sosyolojik referanslarını ortaya koymakla birlikte iki ülkeyi bilhassa karizmatik, otoriter, katılımcı-demokratik ve yasal-rasyonel liderlik tipolojileri merceğinden okuyor. Liderlik, iktidar ve otorite üzerinden şekillenen çalışma, Almanya ve Türkiye'de karizmatik liderlik olgusunu kurumsallık çerçevesinde analiz ediyor. Buna göre Türkiye'de liderlik bir kimliğin veya ideolojinin meşruiyet kaynağı, Almanya'da ise sistemin bir parçası şeklinde teşekkül edip kurumlaşmıştır.

Türkiye'de ve Almanya'da Siyasal Kültür ve Liderlik, siyasi iktidar döngüsü modeli üzerinden toplumların liderlik yolculuğunun tarihçesine ve güncel tezahürlerine dair özgün bir panorama sunuyor.

AÇILIM KİTAP

9 786059 608398